

ANTONI Z. KAMIŃSKI
BARTŁOMIEJ KAMIŃSKI

ŚWIAT NA KRAWĘDZI

CZY USTRÓJ LIBERALNO-KONSTYTUCYJNY
SPROSTA WYZWANIAM WSPÓŁCZESNOŚCI?

Instytut Studiów Politycznych
Polskiej Akademii Nauk

Współpracę autorów zainicjowało zaproszenie na doroczne seminarium Europejskiej Komisji Gospodarczej ONZ w 2001 r. i do przygotowania referatu na temat anomalii instytucjonalnych w rozmontowywaniu gospodarek centralnie planowanych. Dalsze wspólne badania doprowadziły do publikacji książki *Korupcja rządów: kraje postkomunistyczne wobec globalizacji* (2004), oraz dwunastu artykułów opublikowanych w pracach zbiorowych i czasopismach naukowych poświęconych ustanowieniu władzy komunistycznej w Polsce, w tym komparatywnej ocenie różnych wymiarów transformacji w krajach postkomunistycznych.

Ustrój liberalno-konstytucyjny jest wysoce złożonym produktem wieluset lat ewolucji cywilizacji zachodniej. Jego podstawę stanowi system norm, wartości i wzorów osobowych, bez których nie może on przetrwać. Ustrój ten, w większym stopniu niż jakikolwiek inny porządek polityczny znany z przeszłości, wykazał zdolność wykrywania i poprawy błędów. Zapewnił światu trzysta lat nieprzerwanego rozwoju społeczno-gospodarczego oraz ład globalny oparty na prawie międzynarodowym i wspólnych instytucjach. Obecnie ta konstrukcja ustrojowa, od poziomu państwa do poziomu globalnego, jest zagrożona. Od wewnątrz zagraża jej dezintegracja podstaw kulturalnych oraz rozwój współczesnej technologii, która z jednej strony oferuje korzyści, a z drugiej dostarcza niesłychanie potężnego instrumentu kontroli rządu nad społeczeństwem, niosąc ze sobą groźbę odrodzenia totalitaryzmu.

Od zewnątrz narasta groźba agresji ze strony reżymów autorytarnych. W książce Autorzy dokonali dogłębnej analizy zagrożeń i wyborów, przez którymi stoją społeczeństwa Zachodu.

<https://akademicka.pl>

ISBN 978-83-66819-42-9

ANTONI Z. KAMIŃSKI
BARTŁOMIEJ KAMIŃSKI

ŚWIAT NA KRAWĘDZI

CZY USTRÓJ LIBERALNO-KONSTYTUCYJNY
SPROSTA WYZWANIAM WSPÓŁCZESNOŚCI?

Instytut Studiów Politycznych
Polskiej Akademii Nauk

Kraków–Warszawa 2023

Spis treści

WSTĘP	13
 Rozdział 1	
PORZĄDEK LIBERALNO-KONSTYTUCYJNY Z LOTU PTAKA – MAPA ZALEŻNOŚCI KSZTAŁTUJĄCYCH JEGO DYNAMIKĘ	25
Demokracja w perspektywie historycznej – trójkąt porządku politycznego ...	27
Brzegowe typy idealne porządku politycznego – typ totalitarny i liberalno-konstytucyjny	33
Typ totalitarny	36
Typ liberalno-konstytucyjny	38
Typ liberalno-konstytucyjny – sytuacje nadzwyczajne	40
Globalizacja a problem porządku politycznego	42
Obserwacja podsumowująca	45
 Rozdział 2	
PREDYKATY PORZĄDKU LIBERALNO-KONSTYTUCYJNEGO – PODSTAWOWE WŁASNOŚCI	47
Rządy prawa, konstytucja i trójpodział władzy	49
Gospodarka rynkowa a państwo – więź współzależności	51
Rynek a rządy przedstawicielskie	55
Typ totalitarny a liberalno-konstytucyjny	57
Państwo i gospodarka – warunki niezbędne dla społecznej kontroli	59
Podsumowanie – warunki <i>de minima</i> porządku liberalno-konstytucyjnego ...	63
 Rozdział 3	
INSTYTUCJE PORZĄDKU LIBERALNO-KONSTYTUCYJNEGO – ELEMENTY INŻYNIERII KONSTYTUCYJNEJ	65
Wolność jednostki, rządy prawa, ustroj państwa – inżynieria konstytucyjna	66
Konstytucja ładu politycznego – menu ustrojowych rozstrzygnięć	70
Typy rządów – parlamentarne, prezydenckie i półprezydenckie	71
Systemy wyborcze	73

Rządy federalne i unitarne – znaczenie samorządności	82
Zastrzeżenie	84
Dygresja – szanse wyłonienia się ustroju liberalnego konstytucyjnego w wyniku załamania się ustroju autorytarnego lub totalitarnego	85
Rozdział 4	
LIBERALIZM KONSTYTUCYJNY A INSTYTUCJA OBYWATELA	91
Racjonalna jednostka w świecie instytucji społecznych i ustrojowych	94
Poziom pierwszy	95
Poziom drugi	96
Poziom trzeci	99
Formowanie się instytucji obywatela w świecie współczesnym	100
Obywatel – przypadek historyczny czy efekt świadomego projektu ustrojowego?	104
Rozdział 5	
WEWNĘTRZNE WYZWANIA DLA PORZĄDKU LIBERALNO- -KONSTYTUCYJNEGO	109
Autorytarny populizm – chwilowe zakłócenie „właściwej” trajektorii rozwojowej? – Pippa Norris i Ronald Inglehart	110
Rozkład niepisanych reguł gry jako zagrożenie dla ustroju liberalno- -konstytucyjnego – Steven Levitsky i Daniel Ziblatt	117
A. „Demokracje tam działały najlepiej i przetrwały najdłużej, gdzie konstytucje znajdowały wsparcie w nieformalnych normach demokratycznych”	119
B. „Cztery sygnały ostrzegawcze pozwalające wykryć autorytarnych polityków”	121
Liberalizm w konflikcie z demokracją – Yascha Mounk	124
Od liberalnej demokracji do praw bez demokracji i demokracji bez praw	128
Instytucja obywatela w rozwoju ustroju liberalno-konstytucyjnego	131
Tyrania większości vs. tyrania mniejszości	134
Egalitaryzm a instytucja obywatela	140
Modernizm i obalanie kulturowych tabu	142
Kultura polityczna, radykalny egalitaryzm i ład społeczny	144
Kryzys hierarchii jako element kryzysu liberalnej demokracji	146
Postmodernizm – terroryzm intelektualny	150
Ostatnia rewolucja technologiczna a społeczeństwo obywatelskie	159
Państwo narodowe, globalizacja, konflikty światowe	162

Rozdział 6

ŹRÓDŁA PAŃSTWA ADMINISTRACYJNEGO – ZAGROŻENIE CZY

STABILIZATOR PORZĄDKU LIBERALNO-KONSTYTUCYJNEGO?	169
Nowoczesna administracja – podłoże historyczne	170
Biurokracja patrymonialna	171
Feudalizm jako podstawa wyjściowa modernizacji administracji państwowej	173
Charakterystyki administracji w porządku liberalno-konstytucyjnym ..	174
Związki między polityką a administracją – zagrożenia funkcji nadzoru	175
Demokracja a biurokracja	176
Polityczna kontrola administracji państwowej – determinanty	181
Przesłanki pojawienia się „państwa administracyjnego” – implikacje dla porządku instytucjonalnego	182
Administracja państwowa a społeczeństwo obywatelskie	185
Obserwacja podsumowująca	186

Rozdział 7

OLIGARCHIZACJA RZĄDÓW – KLASA RZĄDZĄCA GAETANO MOSKI

A „SPIŻOWE PRAWO OLIGARCHII” ROBERTA MICHELSA	189
Gaetano Mosca – teoria klasy rządzącej	191
Roberta Michelsa „spiżowe prawo oligarchii”	200
Międzynarodowy Związek Drukarzy (ITU) – dlaczego „spiżowe prawo” nie zadziałało?	201
Teoria Gaetano Moski a badania nad ITU	206
Uwaga podsumowująca	207

Rozdział 8

PORZĄDEK LIBERALNO-KONSTYTUCYJNY, OLIGARCHIZACJA A ROZWÓJ

GOSPODARCZY – REFLEKSJE NA TLE TEORII ACEMOĞLU I ROBINSONA	209
Państwo a gospodarka – cechy instytucjonalne warunkujące klęskę lub sukces	210
Charakterystyki instytucjonalne – włączające vs. wyłączające	212
Poziom rozwoju a charakterystyki instytucjonalne – problem przejścia do instytucji włączających	214
Determinanty ewolucji instytucjonalnej	216
Wielowymiarowość związków polityka–gospodarka	219
Punkty zwrotne – adaptacja instytucjonalna	227
Klasa rządząca, oligarchia, włączanie i wyłączanie instytucjonalne	230

Rozdział 9

ZARYS EWOLUCJI PORZĄDKU LIBERALNO-KONSTYTUCYJNEGO – OD REWOLUCJI PRZEMYSŁOWEJ DO DIGITALNO-INTERNETOWEJ	235
Punkty zwrotne ewolucji porządku liberalno-konstytucyjnego	238
Wyłanianie się podstaw nowoczesności (1777–1914)	241
Transformacje – gospodarcza, demograficzna, urbanizacyjna	242
Specyfika interakcji wierzchołków trójkąta porządku liberalno- –konstytucyjnego	246
Rosnąca partycypacja – obywatel a polityka	248
Ingerencja państwa w gospodarkę – od samosterowania do pierwszych form instytucjonalnych	249
Warunek równowagi „trójkąta” porządku liberalno-konstytucyjnego XIX w.	252
Etatyzacja i akceleracja zmian w społeczeństwie i gospodarce. 1918–1991 ..	253
Postęp techniczny – wpływ na relacje społeczeństwo–gospodarka– państwo	254
Zmiany w otoczeniu zewnętrznym – polityzacja gospodarki w skali świata	255
Słabnąca dynamika gospodarcza państw porządku liberalno- –konstytucyjnego?	261
Efekty polityki taniego pieniądza – w kierunku oligarchii?	266
Rosnąca polityzacja sfery gospodarki – państwo a gospodarka	270
Państwo – ekspansja kosztem instytucji społeczeństwa obywatelskiego	275
Instytucjonalizacja stagflacji?	277
Obserwacja podsumowująca	281

Rozdział 10

REWOLUCJA CYFROWO-INTERNETOWA – WYZWANIE DLA EWOLUCJI PORZĄDKU LIBERALNO-KONSTYTUCYJNEGO	285
„Podbrzusze” – infrastruktura cyfrowo-internetowa	288
Gospodarka rewolucji cyfrowo-internetowej	295
Przetwarzanie informacji źródłem bogactwa – przesunięcie w kierunku gospodarki wiedzyintensywnej	296
Nowe nośniki globalizacji – Internet, mikroprocesor i inteligentny telefon komórkowy	302
Koncentracja siły rynkowej – Big Tech i konkurencja	306
Obserwacja podsumowująca	311
Społeczeństwo – nowe możliwości, ale i zagrożenia dla swobód obywatelskich	312
Niebezpieczne związki – Big Tech i „Big Państwo”?	316
Oligarchia Big Tech – źródła władzy – finanse i informacja	316
Państwo – nowe potężne narzędzia potencjalnej kontroli	324

Subsumpcja Big Tech (i społeczeństwa) – model chiński	327
I. Pełna kontrola państwa nad działalnością firm informatyczno- -digitalnych	327
II. Wielka Zapora Sieciowa (Great Firewall)	328
III. Centralizacja informacji gromadzonych przez firmy dostarczające sieci społecznościowe	328
Refleksja podsumowująca	330
Żółte światło – pandemia i dyktatorskie impulsy	331
 Rozdział II	
CHINY – ZEWNĘTRZNE WYZWANIE DLA PORZĄDKU LIBERALNO- -KONSTYTUCYJNEGO	337
Pojawienia się i rozpad drugiego bieguna świata	343
Fiasko transformacji Rosji a sukces Chin – odmienność cyklu życia ustroju totalitarnego	344
Niespełniona obietnica wzrostu gospodarczego	346
Sześć lekcji z rozpadu komunizmu dla pretendenta do roli hegemonu ...	349
Wzrost gospodarczy – korzystanie z globalizacji pod dyktando Chin	354
Dynamika wzrostu – zmiana w hierarchii gospodarki światowej	357
Strategia „pasażera na gapę” – jak Chiny korzystały z międzynarodowych instytucji gospodarczych bez podporządkowania się ich regułom	362
Rola USA w awansie Chin do pozycji pretendenta pozycji hegemonu	369
Chiny jako mocarstwo – implikacje dla porządku światowego	374
Zamiast konkluzji	382
 POŚŁOWIE	385
 BIBLIOGRAFIA	403
 SPIS TABEL I RYSUNKÓW	435
 INDEKS OSOBOWY	437
 SUMMARY	445

Wstęp

Tematem książki jest kruchość współczesnego świata. Nie było w historii ludzkości epoki, by świadomość granic – których przekroczenie niosłoby katastrofalne zagrożenia dla populacji – była tak powszechna, jak to jest obecnie. Nasza diagnoza zagrożeń odbiega od tych, z jakimi można spotkać się na co dzień w prasie lub telewizji: zagrożeń związanych ze stanem klimatu lub środowiska naturalnego. Takie niebezpieczeństwa występują, ale nie one są dla nas najważniejsze. Interesujący jest bowiem system instytucji ustrojowych tworzący się przez wieki w świecie zachodnim, który zapewnił mu bezprecedensowy rozwój polityczno-gospodarczy oraz racjonalne reagowanie na wyzwania płynące ze środowiska. U podstaw jego trwałości leży system kultury, jaki wykształcił się razem z rozwojem tych instytucji. Przedmiotem refleksji, i zarazem autorskiej troski, jest stan owych instytucji wraz z jego kulturowym podglebiem.

Nieodległym przykładem potwierdzającym słabość instytucji państwa są decyzje polityków, urzędników państwowych, kierownictw przedsiębiorstw oraz reakcje społeczeństw, które ujawniły się przy okazji epidemii COVID-19 w latach 2020–2023. Reagując na szerzącą się chorobę, rządy państw Zachodu pozbawiły obywateli podstawowych, konstytucyjnie gwarantowanych swobód. Pandemia pokazała nieskuteczność konstytucyjnych ograniczeń wobec poczynań rządów i łatwość ich ignorowania. Opinia publiczna z kolei odkryła potęgę technik manipulacji i kontroli zachowaniami ludzi, jaką dała rządowi rewolucja informatyczna. Zaskakuje wreszcie pokora, z jaką obywatele zniesli drastyczne ograniczenia swych praw.

Historia epidemii unaocznia brak rozliczalności państwa administracyjnego, słabość publicznej kontroli nad fuzją interesów rządów i wielkich firm informatycznych. Fuzja ta pozwala gromadzić informację

dotyczącą jednostek, aby monitorować różne aspekty ich życia prywatnego; umożliwia sterowanie dyskursem publicznym zgodnie z interesem gestorów. Dalszy postęp zmierzający tą drogą musi prowadzić do oligarchizacji władzy i rządów autorytarnych, co jeszcze niedawno byłoby trudne do pomyślenia.

*

Pomysł rozpoczęcia pracy nad tą książką zrodził się przed kilku laty w wyniku obserwacji zmian, które następują w funkcjonowaniu rządów i w kulturze życia publicznego społeczeństw Zachodu. Do podjęcia takiego tematu skłoniły nas też liczne publikacje odnoszące się do destrukcyjnego wpływu na demokrację takich wydarzeń jak odejście elektoratu od tradycyjnych partii politycznych, spadek poparcia dla ustroju liberalno-demokratycznego w badaniach opinii publicznej, polityka imigracyjna rządów, zmiany obyczajów czy spadek szacunku dla wartości patriotycznych. Na zainteresowanie nauk społecznych kondycją demokracji wpłynął wreszcie wzrost poparcia społeczeństw Zachodu dla polityków uznanych za prawicowych populistów, jak np. Donald Trump, Victor Orban, Marie Le Pen czy Jarosław Kaczyński, a także referendum w Wielkiej Brytanii w sprawie wyjście z Unii Europejskiej.

Częstokroć autorzy prac poświęconych kryzysowi współczesnej demokracji wiążą przyczyny kryzysu z irracjonalnymi reakcjami zwykłych ludzi. Skłonni jesteśmy podzielić raczej pogląd Nancy G. Bermeo, że „demokracje upadają, kiedy aktorzy rozmyślnie je rozmontowują; głównymi zaś aktorami w procesie ich rozkładu są polityczne elity” (Bermeo, 2003: 234).

W omawianych publikacjach często uderza powierzchowność analiz oraz podporządkowanie wniosków przyjętym *a priori* założeniom ideologicznym. Dezaprobatę wyborców wobec polityki rządów badacze ci utożsamiają z akceptacją autorytaryzmu, którą kojarzą z tradycją faszyzmu. Podobnych obaw nie wzbudzają natomiast sukcesy partii politycznych, które popierają rozszerzenie aktywnej roli państwa w sprawach dotąd wyłączonych z jego kompetencji, chociaż postulaty te realizowane są kosztem rozliczalności rządów i ograniczania swobód obywatelskich.

Inną dostrzeżoną ich słabością jest pomijanie instytucjonalnej złożoności globalnego ładu liberalnego, ignorowanie jego dynamiki, którą znaczą napięcia i czasowe zachwiania równowagi między elementami składowymi. Obej-

muje to nie tylko sferę polityki, ale także jej relację z instytucjami utrzymującymi całość ładu społecznego – nie tylko sprawy narodowe, ale też problemy regionów i świata, gdyż żyjemy w świecie globalnych współzależności.

Dyrektywę metodologiczną, która każe badać porządek społeczny w całej jego złożoności, wyraził Niall Ferguson:

Mocarstwa i imperia tworzą wysoce złożone układy, zbudowane z wielu, będących ze sobą w interakcjach składników, które są asymetrycznie zorganizowane. Oznacza to, że ich budowa bardziej przypomina kopiec termitów niż egipską piramidę. [...] Do czasu, systemy takie mogą robić wrażenie stabilnych, będących w stanie równowagi. W rzeczywistości jednak stale się przystosowują. Nadchodzi jednak moment „krytyczny”, gdy drobne wydarzenie może sprawić, że znajdzie się w „fazie przejściowej” (*phase transition*) od dobroczynnego ekwilibrium do kryzysu – małe ziarnko piasku powoduje załamanie się całego mechanizmu, ruch skrzydła motyla nad Amazonką wywołuje huragan w Anglii południowo-wschodniej (Ferguson, 2010: 22).

Nie wdając się w wyjaśnianie różnic między „mocarstwami” oraz „imperiami” a współczesnym liberalnym ładem międzynarodowym, co trafnie ujął konceptualnie Immanuel Wallerstein (1974), wystarczy stwierdzić, że globalny układ instytucjonalny, w którym Stany Zjednoczone odgrywają strategiczną rolę, jest nieskończenie bardziej złożony niż jakiegokolwiek poprzedzające go imperium; ponadto posiada też lepsze zabezpieczenia przed rozpadem. Nie oznacza to jednak, że może tej ewentualności całkowicie uniknąć.

*

Książka niniejsza jest próbą zastosowania przedstawionej wyżej dyrektywy do badania dynamiki porządku polityczno-gospodarczego. W naszej analizie zajmujemy się ładem liberalno-konstytucyjnym, traktując to pojęcie jako równoznaczne z ustrojem liberalno-demokratycznym lub w skrócie: demokracją (choć pojęcie to grzeszy wieloznacznością). W odróżnieniu od ustroju totalitarnego, gdzie społeczeństwo i gospodarka w pełni podporządkowane są państwu, ład liberalno-konstytucyjny jest układem, w którym państwo jest symbiotycznie sprzężone ze względnie autonomicznymi wobec niego instytucjami społeczeństwa obywatelskiego i gospodarki.

Mozaika sprzężeń – zarówno wewnątrz jego elementów, jak i między nimi – wyznacza dynamikę rozwojową całości.

Cywilizacja Zachodu jako układ polityczno-gospodarczy i kulturalny przetrwała stulecia, adaptując się skutecznie do zmiennych warunków zewnętrznych i wewnętrznych. Te zmiany aktywizują układ poprzez zakłócenia równowag cząstkowych, wywołując niemal permanentne minikryzysy. Państwo zwane liberalno-konstytucyjnym wyłoniło się w XVIII w. w trakcie rozkładu społeczeństwa feudalnego. Jego podstawową cechą jest narzucanie władzy politycznej prawnych ograniczeń. Stworzyło to warunki sprzyjające rozwojowi instytucji społeczeństwa obywatelskiego.

Niemniej w ciągu ostatnich dziesięcioleci pojawia się coraz wyraźniejsza tendencja prowadząca do zakłóceń równowagi między państwem a obywatelem. Jest to skutek działania sił sprzyjających oligarchizacji rządów oraz wyobcowywaniu się elit ze społeczeństwa. Działają one nie tylko w sferze instytucji, ale przede wszystkim w sferze ich kulturalnego podglebia, które jest niezbędne do ich funkcjonowania. Może to prowadzić do głębokich kryzysów zagrażających istnieniu naszej cywilizacji.

Dotychczas „rozwój poprzez kryzysy” skłaniał badaczy procesów społecznych, przed i po Karolu Marksie, do prognozowania nieuniknionego upadku kapitalizmu. Minęło 140 lat od śmierci Marksa (1883 r.), a kapitalizm istnieje nadal. Co więcej, okazał się skutecznym narzędziem budowy dobrobytu materialnego społeczeństwa i likwidacji ubóstwa. Kraje, które po II wojnie światowej skopiowały podstawowe instytucje porządku liberalno-konstytucyjnego, odnotowały szybki wzrost gospodarczy i największy wzrost stopy życiowej w historii. O ile w 1950 r. ponad 70% ludności świata żyło w warunkach skrajnego ubóstwa (dochód dzienny poniżej 1,90 USD), o tyle w 2018 r. udział ten spadł poniżej 10%. Był on najniższy (1,5%) wśród państw, które znalazły się w jednej czwartej krajów o najwyższym poziomie swobód gospodarczych¹. Natomiast państwa, które w XX w. eksperymentowały z komunizmem, pod koniec ubiegłego stulecia doświadczyły głębokiej zapaści gospodarczej i politycznej, która zmusiła je do odrzucenia tego modelu polityczno-gospodarczego. Następstwa zastę-

1 Na podstawie szacunków PKB per capita w bazie danych Międzynarodowego Funduszu Walutowego (World Economic Outlook database) oraz ubóstwa zob. World Development Indicators Banku Światowego.

powołania gospodarki centralnie planowanej gospodarką rynkową i odejście od systemu dyktatury monopartii na rzecz demokracji potwierdzają skuteczność tego porządku w tworzeniu materialnego dobrobytu.

*

Liberalno-konstytucyjny projekt ustrojowy, który wyrósł z cywilizacji zachodniej, przyniósł rządy prawa, poszanowanie własności prywatnej, idee równości i wolności. Od XVIII w. cywilizacja zachodnia zdominowała świat, prowadząc do kolejnych rewolucji przemysłowych oraz fal globalizacji. Jest to wystarczający powód, by uważnie przyjrzeć się ewolucji stosunków pomiędzy elementami trójkąta: społeczeństwo–gospodarka–polityka, a także przemianom wewnątrz jego części składowych.

Pierwociny każdego układu wyznaczają „zależność od szlaku”, w tym również graniczne warunki jego przetrwania. Giovanni Sartori (1994b) dowodził, że starożytni Grecy traktowali teorię państwa jako naukę pokrewną architekturze (termin „inżynieria konstytucyjna” znalazł się w tytule książki Sartoriego). Działanie demokracji wymaga, zdaniem badacza, stałego monitoringu z perspektywy owego normatywnego projektu. Wizja państwa liberalno-demokratycznego była bowiem wynikiem wielowiekowej refleksji najtęższych umysłów naszego kręgu kulturowego, której celem stało się wyjaśnienie natury człowieka oraz określenie cech ładu społecznego, w jakim pozytywne strony tej natury mogłyby ujawnić się najlepiej.

Pisząc o „ustroju”, „ładzie”, „porządku” wnioskujemy o realnie istniejących twórcach, a nie o zamyśle, na gruncie którego wyrosły realne byty państwowe. Projektem ustroju politycznego jest konstytucja, lecz w pewnych granicach ten sam projekt może przynieść różne skutki praktyczne, zależnie od warunków i sposobu jego wdrażania. Projekt jest więc praktycznym zastosowaniem w życiu społecznym koncepcji teoretycznej, która zawiera w sobie kryteria dotyczące natury ludzkiej oraz „dobrego państwa”. Zamyśl ten rości sobie pretensje do uniwersalności, choć powstał w kręgu kulturowym, w którym funkcjonowały różne organizmy państwowe. W toku ewolucji, wskutek ekspansji gospodarczej i technologicznej, jego wpływy objęły cały świat. Książka ta jest zatem próbą weryfikacji założeń teoretycznych stanowiących podstawę projektu oraz ocenę granic ich adaptowalności do innych warunków w otoczeniu.

Summary

World on Edge: Will the Liberal- -Constitutional Order meet the Challenges of our Times?

Over two centuries, the Western liberal-constitutional order has displayed remarkable capacity to adapt and generate unprecedented levels of prosperity and social and economic development. While the conditions of human existence had hardly changed before the First Industrial Revolution, subsequent transformations – made possible by the liberal-constitutional order, which has freed human energy and innovativeness and encouraged entrepreneurship – have been enormous. Note that all breakthrough innovations that were engines of successive technological revolutions occurred in societies under this order.

Moreover, despite these dramatic changes, the fundamentals underpinning the liberal-constitutional order have remained essentially intact assuring dynamic equilibrium amongst its constituent parts: state, society, and economy. To put it differently, the process of mutual adaptation of institutional systems of state, economy and society has been taking place within the parameters of the liberal-constitutional order.

The question is whether it will continue to offer institutional solutions to emerging hurdles within the realms of this order. The problem is not only internal, i.e., the disintegrations of its cultural foundations, but also external stemming from China's challenge to US hegemony.

Growing dominance of the state within both the economy and the state raises fears that the liberal-constitutional order is slipping towards some form of authoritarianism. Authoritarian and liberal-constitutional orders are the opposite end of a spectrum of political orders. In the former, the state subsumes both society and the economy while at the latter they are relatively autonomous vis-à-vis each other with the state bearing responsibility for the survival of the two. While the liberal-constitutional

order from its very inception has witnessed growing role of the state, acceleration in its expansion at the expense of autonomy of both market economy and civil society over the last fifteen years has been astounding. Western states are dangerously approaching “borders” of authoritarianism displaying troubling developments, which, if ignored, may destroy the liberal-constitutional order.

The growing presence of the state in the economy results in the loss of economic dynamics due to institutionalized stagflation and inevitable decline in allocative efficiency. Large public expenditures require appropriation by the state of growing share of value-added created by the private sector. Resulting losses in efficiency and growth may be managed only insofar as public revenues cover expenditures. But if the latter are increasingly financed by public debt, then inflation looms large. Institutionalized stagflation becomes a real threat in the presence of state micromanagement. High levels of state subsidies drive away resources from more competitive uses. The result may be the irreversible loss of the unique feature of constitutional-liberal order – its capacity to innovate.

The growth in state regulations creates “big is beautiful” phenomenon. Large corporations can easier absorb raising cost of conducting business. This in turn erects barriers to entry lowers competition. In contributes to concentration of capital through erecting barriers to entry and raising cost of conducting business. This sets into motion transitioning from inclusive to exclusive institutional structures historically detrimental to economic prosperity. Finally, it creates environment conducive to collusion between big business and the state. Oligarchies, in turn, further limit accountability of the state to society already eroded by expanding administrative state. Public policy becomes captured by narrow interest groups.

The erosion of civil society is further magnified by changes in culture whose major underpinning is the shift from observing individual freedoms to granting special rights to social groups discriminated against in the past and present. The list of social groups claiming grievances is a long one including, among others, sexual orientation and sex, transgenders, religion, and skin color. Promoted policies of recompensating groups for purported historical injustices feed conflicts, revive segregation and discrimination. They also amount to rejection of the fundamental principle – which defines the liberal-constitutional order – of individual freedom

equally applied to all citizens and equality before the law. Instead, people are seen solely as members of different social categories.

Leaving aside divisive impacts on society, this also has huge negative economic implications. Application of DEI-based (Diversity, Equity, Inclusion) policies amounts to rejection of merit as the criterion of recruitment and advancement. Application of ESG-based (Economy, Society, Governance) investment allocation criteria replacing profit maximization amounts to implementing social policy, which should be at the purview of the society not business sector. Replacing “shareholder” with “stakeholder” and profit maximization with ESG further erodes dynamism inherent in competitive markets. It limits economic freedoms of both consumers and producers. The decisions of what to produce are taken away from individuals. The focus on ecological sustainability and climate change agenda, e.g., net zero emissions undercuts macroeconomic fiscal sustainability and increases the chances of its collapse.

Although the institutional architecture of the liberal constitutional order has withstood huge changes in culture, technology and social structures accommodating them within its perimeters, a big unanswered question is whether it will be able to do so in face of these challenges. Powerful internal forces threatening liberal-constitutional order have been magnified by ideological rejection of its foundations together with its Judeo-Christian tradition by large segments of society. John Adams, one of America’s Founding Fathers, observed that Constitution is inadequate for immoral and not religious people. While it is not clear whether the evolution under constitutional order has reached this point, the danger is that technology of information revolution, which – as shown by disciplines imposed by some democracies during Covid pandemic – makes possible control of speech and individuals’ movement by the state individuals, leads to totalitarian temptation. While dealing with climate change and alleged overpopulation may provide justification to introduce drastic measures to save our planet, the accession of China to the position of a global hegemon may make it inevitable.

Indeed, in addition to internal ones, there is a big external challenge, that is, China’s aspiration to replace the US as a global hegemon. In contrast to the Soviet Union, China has successfully penetrated the liberal rules-based international system: but it has been playing by its own rules not multilateral ones. Admitted to the WTO, China became the world’s

largest exporter of industrial products within a decade and soon thereafter the second largest economy. In violation of liberal rules, China has been engaged in currency manipulation, providing hidden subsidies, and forcing foreign companies to technology transfer in exchange for access to its domestic markets. Had all WTO members had engaged in these practices, the world trading system would have collapsed. So far it has not thanks to China's U.S. connection: at least since accession to the WTO, China has run huge surpluses in its trade with the U.S. exceeding its deficits with the rest of the world and still leaving huge amounts of world currency at its disposal. Those dollar resources were carefully used to invest in sensitive sectors in the West and purchase favors in Global South. If these trends are not reversed, the collapse of the liberal rules-based is inevitable. Moreover, the irony is that democratic elites may find attractive China's model of political controls based on information revolution tools.

The book has eleven chapters. The first four chapters develop the framework for analysis of political orders and identify unique features of the liberal-constitutional order. They also include discussion of its design principles, political culture, types of governance, and citizenship. Chapter 5 through 7 examine mechanisms responsible for emerging disequilibria dangerous to its survival ranging from pressures to the rule by an elite few, oligarchy, to nature of organizational links between state and the economy. Chapter 8 takes a closer look at inclusionary and exclusionary links between state and economy and their impact on economic development. Using conceptual triangle "state–society–economy" Chapter 9 discusses evolution of their links since the end of the 18th century until the 1990s, which Chapter 10 pivots on contemporary digital information revolution. The last chapter introduces the external dimension of the world liberal order maintained by U.S. hegemony. It shows the differences between the Soviet and Chinese challenges to the liberal order and explains why the former failed and the latter may succeed. Finally, there is a short section with main messages of the book.